

SAVOIR-VIVRE®

IMPERIAL

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

JOHN JULIUS NORWICH

IMPERIUL BIZANTIN

O SCURTĂ ISTORIE

traducere din limba engleză de
SIMINA BĂLĂȘOIU

Colecție coordonată de Dana MOROIU

John Julius Norwich

A SHORT HISTORY OF BYZANTIUM

© John Julius Norwich, 1988, 1991, 1995, 1997. All rights reserved

© Baroque Books & Arts®, 2025

Imaginea copertei sus: BYZANTINE MASTER. Theodore Metochites presenting
the model of the renovated Chora Church to Christ Pantocrator (detaliu).

© Album - Fine Art Images / Album / Profimedia

Concepție grafică © Baroque Books & Arts®

Redactor: Nicoleta Valentina Arsenie

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Norwich, John Julius

Imperiul Bizantin: o scurtă istorie / John Julius Norwich;

trad. din lb. engleză de Simina Bălășoiu. - Baroque Books & Arts, 2025

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-630-6522-44-6

I. Bălășoiu, Simina (trad.)

94

Tipărit la ARTPRINT S.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse
fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

Pentru Moll

PREFAȚĂ

Imperiul Bizantin, de la fondarea lui de către Constantin cel Mare, luni, 11 mai 330, până la cucerirea lui de către sultanul otoman Mehmet al II-lea, marți, 29 mai 1453, a durat în total 1 123 de ani și 18 zile – o perioadă de timp clar mai lungă decât cea care ne desparte de cucerirea normandă a Angliei din 1066. Pentru toată lumea, cu excepția astronomilor și a geologilor, o astfel de perioadă trebuie să fie considerată lungă, iar dacă oamenii mă vor crede nesăbuit că am încercat să o cuprind într-un singur volum, nu pot spune decât că sunt de acord. Când, în urmă cu 12 ani, am început să scriu *Istoria Bizanțului*, nu aveam această idee în minte. Pur și simplu am urmat – așa cum am făcut întotdeauna – admirabilul sfat al Regelui de Cupă din *Alice în Țara Minunilor*: „Începeți cu începutul și continuați până ajungeți la sfârșit, apoi opriți-vă”. Rezultatul au fost trei volume, publicate între 1988 și 1995, în total aproximativ 1 200 de pagini: întrucât, de dragul clarității, cortina trebuia să se ridice cu ceva timp înainte de început, iar pentru acuratețe trebuia să se lase la câțiva ani după sfârșit, a fost o medie de aproape o pagină pe an.

Primul dintre cele trei volume a relatat povestea imperiului de la fondarea lui până la întemeierea rivalului

occidental, Sfântul Imperiu Roman, odată cu încoronarea lui Carol cel Mare la Roma, în ziua de Crăciun a anului 800. Cel de-al doilea i-a urmărit parcursul în cadrul dinastiei uimitoare a macedonenilor până la apogeul puterii lui sub teribilul Vasile al II-lea Bulgaroctonul, Ucigașul de bulgari, dar s-a încheiat într-o notă de rău augur: prima dintre cele trei mari înfrângeri din istoria bizantină, suferită împotriva turcilor selgiucizi la Manzikert în 1071. Cel de-al treilea și ultim volum arată cât de importantă s-a dovedit a fi această înfrângere, răpind imperiului cea mai mare parte a Asiei Mici – principala sursă de soldați –, slăbindu-l și sărăcindu-l până la punctul în care, mai bine de o sută de ani mai târziu, s-a arătat neputincios în fața atacului numit greșit și grotesc a Patra Cruciadă. Această lipsă de bună-cuviință și cei 56 de ani de dominație latină care au urmat s-au dovedit a fi cea de-a doua lovitură din care Bizanțul nu și-a mai revenit niciodată. Povestea ultimelor două secole ale imperiului, umbrită de răsăritul Casei turcești a lui Osman, este o lectură dureroasă. Doar capitoul final, deși tragic, ne înalță din nou spiritul – așa cum trebuie să o facă în mod inevitabil toate poveștile eroice.

Dar, în zilele noastre, 1 200 de pagini reprezintă o lectură prea extinsă pentru cititorul obișnuit și mi s-a sugerat că mulți oameni care ar fi descurajați de ideea unei trilogii ar putea primi cu bucurie aceeași poveste dacă ar fi comprimată între copertile unui singur volum. De data aceasta, rezultatul a fost cartea pe care o țineți acum în mână. Să reduc relatarea istoriei la o treime din lungimea ei inițială a fost o sarcină lungă și dureroasă, care de multe ori a părut să aducă mai mult a infanticid decât a tăiere: multe dintre creațiile mele preferate – anecdote, digresiuni și portrete, ca să nu mai vorbim de numeroasele glume destul de bune – și-au găsit sfârșitul pe masa de operații. Dar cel puțin prescurtarea poate pretinde, chiar mai mult decât versiunea originală, că deține virtutea conciziei, iar dacă

reuşeşte să trezească interesul – sau, şi mai bine, entuziasmul – câtorva cititori pentru lumea ciudată, sălbatică, dar nesfârşit de fascinantă a Bizanţului, va fi meritat din plin.

Aşa cum am avut grijă să subliniez în introducere, această carte nu pretinde să fie ştiinţifică. M-aş descrie ca patinând pe suprafaţa ca de gheaţă a subiectului, însă, în pregătirea prezentei variante condensate, simt că mi-am schimbat patinele cu un hovercraft. Dar chiar şi aici, povestea a fost spusă în întregime, fără a omite nimic de cea mai mare importanţă. Şi dacă uneori ritmul vi se pare puţin cam alert, sau că faptele vin cam prea repede şi prea dese – ei bine, trilogia vă aşteaptă.

JOHN JULIUS NORWICH

Castle Combe, octombrie 1996

INTRODUCERE

Despre acest Imperiu Bizantin, verdictul universal al istoriei este că constituie, fără nicio excepție, cea mai josnică și mai vrednică de dispreț formă pe care a luat-o până acum civilizația. [...] Nu a existat nicio altă civilizație durabilă atât de total lipsită de orice forme și elemente de măreție. [...] Viciile sale au fost cele ale unor oameni care au încetat să mai fie curajoși, fără să învețe să fie virtuoși. [...] Sclavi, și sclavi de bunăvoie, atât în acțiuni, cât și în gânduri, cufundați în senzualitate și în plăcerile cele mai ușuraticе, bizantinii ieșeau din apatie doar atunci când vreo subtilitate teologică sau vreun gest cavaleresc în cursele de care îi stimula la revolte frenetice. [...] Istoria imperiului este o poveste monotonă a intrigilor preoților, eunucilor și femeilor, a otrăvirilor, a conspirațiilor, a ingratitudinii uniforme, a fratricidelor perpetue.

Această diatribă oarecum surprinzătoare este preluată din *Istoria moralei europene* de W.E.H. Lecky, publicată în 1869, și, deși pentru urechile moderne poate că nu este atât de eficientă pe cât a vrut autorul să fie – ultima sa propoziție făcând ca istoria bizantină să nu pară monotonă, cât de fapt deosebit de incitantă –, rămâne adevărat că, în

ultimii peste 200 de ani, ceea ce era cunoscut sub numele de Imperiul Roman Târziu a avut o reputație proastă. Lunga campanie de denigrare pare să fi primit impulsul inițial în secolul al XVIII-lea de la Edward Gibbon, care, ca toți englezii cu educație clasicistă din vremea lui, a văzut în Bizanț trădarea a tot ceea ce era mai bun în Grecia și Roma antică. Abia după cel de-Al Doilea Război Mondial, când ușurința, viteza și confortul relativ al călătoriilor în Levant au făcut ca monumentele bizantine să fie în sfârșit accesibile tuturor, imperiul a început să se afirme din nou și să fie recunoscut, în felul lui foarte diferit, ca un succesor demn al celor două mari civilizații care au existat înainte. Problema a fost, pentru cei mai mulți dintre noi, că știam atât de puține despre el. Vechile atitudini s-au lăsat duse greu. În timpul celor cinci ani ai mei petrecuți la una dintre cele mai vechi și mai bune școli publice din Anglia, Bizanțul părea să fie victima unei conspirații a tăcerii. Ca să fiu sincer, nu-mi amintesc să fi fost menționat, cu atât mai puțin studiat. Și atât de totală era ignoranța mea, încât mi-ar fi fost greu să-l definesc chiar și în termeni generali până când am ajuns la Oxford. Bănuiesc că mulți oameni sunt la fel de confuzi și nelămuriți astăzi, așa că pentru ei am scris această carte.

Ideea a pornit cu mulți ani în urmă, nu de la mine, ci de la prietenul meu Bob Gottlieb, cu ceva timp înainte ca el să plece de la editorii mei americani pentru a se ocupa de *New Yorker* și, deși îmi amintesc că m-am simțit puțin intimidat de amploarea sarcinii care mă aștepta, nu cred că am avut vreo ezitare reală. Deja de mai bine de un sfert de secol fusesem captivat de lumea bizantină, iar anii petrecuți în cadrul Ministerului de Externe britanic, în timpul cărora am petrecut doi ani și jumătate la Belgrad și trei ani la Beirut – când acest oraș era încă unul dintre cele mai încântătoare locuri din lume în care merita să locuiești –, nu făcuseră decât să-mi adâncească atracția pentru estul

M Mediteranei și pentru tot ceea ce reprezenta el. Nu a fost o coincidență faptul că, atunci când am părăsit în cele din urmă ministerul în 1964 pentru a încerca să-mi câștig traiul prin scris, m-am îndreptat, pentru prima mea carte, spre singurul loc care, mai mult decât oricare altul, încă respiră spiritul Bizanțului: Muntele Athos.

Ulterior, am petrecut câțiva ani fericiți scriind despre Veneția, care a fost mai întâi o provincie și mai târziu și-a câștigat independența față de imperiu. Acolo, atât Bazilica Sfântul Marcu – proiectată, de altfel, după modelul Bisericii Sfinților Apostoli a lui Constantin –, cât și Catedrala din Torcello conțin mozaicuri bizantine demne de a fi puse pe același nivel cu cele din Constantinopol. Dar cât de fantastic de diferite erau cele două orașe! De-a lungul istoriei ei, Veneția, protejată de *terra firma* de apele liniștite și puțin adânci ale lagunei ei, a inspirat siguranță. Până la sfârșitul ei a fost în siguranță, și a știut-o. Constantinopolul, pe de altă parte, trăia sub amenințarea aproape perpetuă a unui atac. Au fost asedii după asedii. Mereu și mereu, orașul a fost salvat doar prin eroismul împăratului și al supușilor lui. Iar locuitorii lui și ai Veneției cu greu ar fi putut fi mai diferiți. Venețienii erau cinici: oameni aspri, cu spirit comercial, cu spirit lumesc. Bizantinii erau mistici, pentru ei Hristos, Maica Lui și sfinții erau la fel de reali ca membrii propriilor familii. În cele din urmă, și poate cel mai important dintre toate, Veneția era guvernată de comitete fără chip – grupuri alese, formate din bărbați în haine negre, care lucrau în secret, grupuri cu o alcătuire în continuă schimbare, luând deciziile în mod colectiv, evitând să iasă în evidență. Bizanțul era o autocrație, condusă de un împărat aflat la jumătatea drumului către Cer, egal cu apostolii, trimisul lui Dumnezeu pe Pământ, care ținea viața fiecăruia dintre supușii lui în căușul palmei. Unii dintre acești împărați erau eroi, alții erau monștri – dar nu erau absolut niciodată plictisitori.

Doar din acest motiv, scrierea acestei cărți a fost o plăcere constantă. Dar în modestia ei este, în plus, și un omagiu. Civilizația noastră nu a recunoscut niciodată în mod adecvat datoria pe care o are față de Imperiul Răsăritean. Dacă nu ar fi existat această mare pavăză orientală a creștinătății, ce șanse ar fi avut Europa în fața armatelor regelui Persiei în secolul al VII-lea, sau a celor ale califului din Bagdad în secolul al VIII-lea? Ce limbă am fi vorbit astăzi și la ce zeu ne-am fi închinat? Și în plan cultural, datoria noastră este mare. După invaziile barbare și înlocuirea împăratului de la Roma, luminile învățaturii aproape că s-au stins în Europa Occidentală, cu excepția câtorva scripitori monastice izolate. Dar pe malurile Bosforului, ele au continuat să strălucească și s-a păstrat vechea moștenire clasică. O mare parte din ceea ce cunoaștem din Antichitate – în special din literatura greacă și romană și din dreptul roman – s-ar fi pierdut pentru totdeauna dacă nu ar fi existat savanții, scribii și copiii din Constantinopol.

Aceste servicii extraordinare însă au fost de mult timp luate ca atare și uitate. În zilele noastre, ne rămâne o singură amintire continuă a geniului bizantinilor: splendoarea artei lor. Niciodată în istoria creștinismului – sau, am fi tentați să adăugăm, a oricărei alte religii din lume – nicio școală de artiști nu a reușit să introducă un grad atât de profund de spiritualitate în operele ei. Teologii bizantini obișnuiau să insiste asupra faptului că pictorii și mozaicarii religioși ar trebui să încerce să redea imaginea lui Dumnezeu. Aceasta nu era o cerință neînsemnată. În bisericile și mănăstirile din imperiu o vedem, în mod repetat, îndeplinită exemplar.

În cele din urmă, aș vrea să subliniez faptul că această carte nu are pretenția să fie o lucrare academică. Orice bizantinist profesionist care-i va parcurge paginile va găsi într-adevăr puține lucruri pe care să nu le știe deja – deși probabil că vor fi multe afirmații sau opinii cu care nu va

fi de acord. Este perfect și așa. Cei patru ani de greacă veche care au constituit o parte importantă a acelei educații din învățământul public pe care am menționat-o deja nu mi-au permis să citesc nici cel mai simplu text grecesc fără un lexicon lângă mine. Dintre sursele primare, am fost în consecință obligat să mă bazez aproape în întregime pe autorii lucrărilor pentru care există traduceri sau rezumate. Dar acest lucru a fost un obstacol mai mic decât mă așteptam: în special pentru secolele mai târzii, sursele secundare sunt atât de abundente încât dificultatea a fost mai puțin aceea de a obține informații, cât mai ales de a le selecta. Deoarece povestea trebuie cu orice preț să înainteze, nu am pretenția de a face mai mult decât să alunec pe suprafața subiectului meu – o activitate care este, prin definiție, o negare a erudiției.

Dar nu încerc să-mi cer scuze aici. Nu am avut niciodată pretenția să arunc o nouă lumină asupra Bizanțului. Tot ce am încercat să fac a fost să repar într-o mică măsură acea conspirație a tăcerii care ne-a lăsat pe atât de mulți dintre noi cu o cunoaștere practic inexistentă a celui mai longeviv – și, fără îndoială, a celui mai îndelung inspirat – imperiu creștin din istoria lumii și, în acest proces, să spun o poveste bună cât mai interesant și mai precis cu putință. Nu pot spera că cititorul va lăsa cartea cu același regret pe care l-am simțit eu la încheierea unei sarcini lungi, dar pe deplin plăcute. Dar sper că va fi cel puțin de acord cu mine că povestea a meritat să fie spusă.

CUPRINS

HĂRȚI	6
Constantinopol (Byzantion)	6
Asia Minor și Orientul Mijlociu	7
Bulgaria	8
Anatolia și Armenia.....	10
Lumea Mediteraneeană	12
 ARBORI GENEALOGICI	14
Dioclețian	14
Familia lui Leon I.....	15
Familia lui Leon Al III-Lea	15
Familiile lui Iustinian Și Teodoric.....	16
Familia lui Tiberiu Constantin.....	16
Familia lui Heracliu	17
Dinastia Amoriană.....	17
Dinastia Macedoneană.....	18
Hanii bulgari.....	19
Prinții de Kiev.....	19
Dinastia Anghelos și Despotatul Epirului.....	22
Prinții Antiohiei și regii Siciliei	24
Dinastia Lascaris (în exil La Niceea)	26
Împărații din Imperiul Latin de Constantinopol	27
Cantacuzinii.....	27
Paleologii.....	28
 Prefață.....	31
Introducere	34

I. PRIMELE SECOLE	39
1. Constantin cel Mare [până în 337].....	41
2. Iulian Apostatul [337–363].....	66
3. Imperiul în pericol [363–395]	79
4. Căderea Imperiului Roman de Apus [395–493]	89
5. Ascensiunea lui Iustinian [493–540].....	121
6. Iustinian – ultimii ani [540–565]	147
7. Primul cruciat [565–641]	163
8. Dinastia heracliană [641–711].....	183
9. Iconoclasmul [711–802]	200
II. APOGEUL	219
10. Icoanele restaurate [802–856]	221
11. Despre patriarhi și comploturi [857–867].....	250
12. Macedoneanul și filosoful [867–912].....	266
13. Blândul uzurpator [912–948].....	285
14. Împăratul cărturar [945–963].....	306
15. Povestea a doi generali [963–976].....	317
16. Ucigașul de bulgari [976–1025]	344
17. Începe declinul [1025–1055].....	362
18. Manzikert [1055–1081]	384
III. DECLINUL ȘI CĂDEREA	405
19. Alexie Comnenul [1081–1118].....	407
20. Ioan cel Frumos [1118 – 1143]	436
21. Manuel Comnenul [1143 – 1180]	447
22. A Patra Cruciadă [1180–1205]	472
23. Exilul și întoarcerea acasă [1205–1261]	496
24. Amenințarea angevină [1261 – 1282]	513
25. Cei doi Andronici [1282-1341].....	533
26. Împăratul reticent [1341 – 1354].....	550
27. Vasalul sultanului [1354 – 1391].....	562
28. Apelul către Europa [1391 – 1448].....	573
29. Căderea [1448 – 1453].....	594
Epilog.....	609
Bibliografie.....	612
Indice	627

WITH LOVE,
BAROQUE

Artă și arhitectură somptuoasă, istorie socială, politică, militară, culturală, religioasă și artistică, mit și legendă, istorie și poveste, îngeri și sfinți, palate, biserici, grădini, împărați și împărătese, zarafi, diplomați, clarvăzători și eunuci, uluire și invidie, comerț, monede și taxe, fortificații și apeducte, războaie, uneltiri, victorii, înfrângeri și protecție divină.

Savoir-vivre Imperial, între Orient și Occident, colecția spiritului absolut, a miracolelor, a grandorii și a desăvârșirii, într-o realitate vibrantă, cosmopolită și dinamică.